En e-bog fra

ANIS

Se flere titler på www.anis.dk

Denne e-bog indeholder et digitalt vandmærk. Der er ved dit køb indlejret et digital mærke, som kan vise tilbage til dig som køber. Du skal derfor passe på, at andre personer ikke får adgang til en kopi af din fil, da du vil stå som ansvarlig.

Naturlig kærlighed

Jakob Wolf

Naturlig kærlighed

Kritik af pligtetik og nytteetik

Forlaget ANIS
København 2011

Naturlig kærlighed
Kritik af pligtetik og nytteetik
Jakob Wolf

© Forfatteren og Forlaget ANIS, 2007
2. udgave 2011
Bogen er sat med Garamond på Religionspædagogisk Center

ISBN-13: 978-87-7457-529-0

Omslag: Mindgame

Forlaget ANIS
Frederiksberg Allé 10
DK-1820 Frederiksberg C
tlf. 3324 9250 – fax 3325 0607
www.anis.dk

1. Indledning

2. Naturlig kærlighed og etik

K.E. Løgstrups bidrag til den etiske refleksion

Etikkens grundspørgsmål 15
Forudsætningen for etikkens spørgsmål 16
Fristelsen 23
Det etiske dilemma 26
Den etiske krisesituation 26
Både motiv og konsekvens 32
Etiske teorier begrunder ikke sig selv 34
Dydsetik og natur 36
Suveræne livsytringer 41
Etisk deskriptive fænomener 48
Etikkens "bør" 51
Paradis og syndefald 52

3. Den naturlige kærligheds etik er universel

Kierkegaards kritik af den naturlige kærlighed 57
Fortolkninger og kritik af Kierkegaards modstilling af naturlig og kristen kærlighed 59
Modsigelsen i næstekærlighedsbuddet 65
Den religiøse fortolkning af den naturlige kærligheds etik 66

4. Naturlig kærlighed og nytteetik

Kritik af den bioetiske diskussion

Vi kan være uenige om løsninger på bioetiske problemer, men ikke om etikken 71
Etikken er betinget 72
Etikken er ubetinget 79
Forskellen på etisk stillingtagen ifølge nytteetikken og den ubetingede etik 86
Etikken er vi fælles om 91
Flertallets etik 107
Emotivisme 107
Rationel begrundelse af etikken 108
Intuitionisme 111
Reflekteret ligevægt 112

5. Etik og natursyn

Nytteetik og darwinisme 117
Er etikken forenelig med et darwinistisk natursyn? 122
Den naturlige kærligheds natursyn 128

Litteratur 139

Navneregister 141

1. Indledning

Naturlig kærlighed er et af de mest uglesete fænomener i etikken. Både store og små filosoffer bagtaler ivrigt den naturlige kærlighed, idet de påstår, at den i virkeligheden ikke er kærlighed, men en form for selvkærlighed og egoisme. Kant gør det, Kierkegaard gør det, mange teologer gør det, Nietzsche gør det, sociobiologer gør det, og alle de, der hævder, at grundlaget for alt fællesskab og samfund er en kontrakt, der regulerer vores grundlæggende egoisme, gør det.

Påstanden i denne bog er, at denne dårlige omtale er uretfærdig, da den naturlige kærlighed udgør grundlaget for etikken. Skal vi forstå etik og moral rigtigt, er det fuldstændig afgørende, at vi forstår, at etik og moral er en erstatning for naturlig kærlighed. Man vender dette forhold på hovedet, hvis man som kritikerne af den naturlige kærlighed hævder, at handlinger, der er motiveret af et etisk princip, er ægte etiske handlinger, mens handlinger udført af naturlig kærlighed ikke er ægte etiske handlinger, men kun tilsyneladende etiske. Det forholder sig omvendt. Det er kun handlinger, der er udført af naturlig kærlighed, der er ægte etiske. Handlinger, der er motiveret af etiske og moralske principper, er kun erstatninger for ægte kærlighed. Etiske og moralske principper efterligner kun kærlighed. De er ikke udtryk for kærlighed, men for mangel på kærlighed. De får os kun til at handle, *som om* vi handlede af kærlighed. Som Oscar Wilde bemærker tørt: "Moral er ikke andet end den holdning, vi indtager over for folk, som vi personligt ikke kan lide." Men det, etikken kræver af os, er i sidste ende kærlighed.

Naturlig kærlighed er den spontane hengivelse til andre mennesker og verden. Når vi er i den naturlige kærlighed, er vi i et spontant engagement uden bagtanker optaget af andre mennesker, naturen, arbejdsopgaver, legen etc.

At være optaget af, engageret i, hengiven, fængslet af, fortabt i, betaget af, bjergtaget, forelsket i etc. er udtryk for naturlig kærlighed. Den omfatter alt fra erotisk kærlighed til løsning af praktiske opgaver. Den er i familie-kærlighed, venskab, kollegialitet, kærlighed til fremmede, kærlighed til dyr og skyer, engagement i samfundsproblemer, hengivelse i arbejdet, leg og dans, fortabelse i sorg, etc. Naturlig kærlighed er uegoistisk livslyst.

Den naturlige kærlighed gennemstrømmer alt. Den er allestedsnærværende som en spontanitet i og iblandt alle mennesker og i naturen. Den bliver ved med at bryde frem, selv om den igen og igen kules i jorden. Den er ukuelig som foråret, der bliver ved med at komme på trods af tusinde vintre. Men som sådan er den som regel overset og groft undervurderet. Hvis man får øje på den og ser, hvor allestedsnærværende og betydningsfuld den er, kan den give anledning til inspirationer, og så bagtaler man den ikke, men *lovsynger* den.

Ikke alle store filosoffer bagtaler den naturlige kærlighed. Der findes også dem, der lovsynger den. Til dem hører Luther og Løgstrup. Deres tanker om etik er derfor også hovedinspirationen i denne bog. Deres indsigt, at moral og etik kun er en erstatning, om end en nødvendig og uopgivelig erstatning for naturlig kærlighed, fortjener at fremlægges igen, da den er så godt som glemt og fraværende i den aktuelle etikdebat. Den klargør på en enkel måde moralens og etikkens plads og funktion i livet. Hvis ikke etikken fæstnes i den naturlige kærlighed, mister den kontakten til en central orden og bliver til en ansamling af flagrende teorier, der har mistet orienteringen og modsiger hinanden.

Begrebet om naturlig kærlighed svarer på mange måder til det, man i traditionen kalder naturlig lov. Naturlig lov sættes over for positiv lov, hvor naturlig lov er den, der er givet med naturen, mens den positive lov er den, der er formuleret af mennesker i forskellige samfund til forskellige tider. Den naturlige lov kan ikke indfanges i en formulering, men den positive lov forsøger hele tiden eller bør hele tiden forsøge at være i overensstemmelse med den naturlige lov, som vi kun kender gennem samvittighedens bedømmelse af positive love.

Et klassisk eksempel på en konflikt mellem den naturlige lov og en positiv lov er Sofokles' tragedie *Antigone* fra det antikke Grækenland. Her skildres konflikten mellem Thebens kongen, Kreon og Antigone. Antigones bror er blevet dræbt i et forsøg på at indtage Theben, og Kreon har lavet en lov, der forbyder Antigone at begrave sin dræbte broder. Antigone står nu i det dilemma, om hun skal følge landets lov, eller hun skal følge gudernes lov, der siger, at slægtninge skal begrave deres døde. Kreons lov er vedtaget på et bestemt tidspunkt af mennesker, den kan laves om, hvis forholdene kræver det, mens gudernes lov er evig og uforanderlig. Antigone vælger at følge den evige lov, begraver broderen og bliver dræbt for lovbrud. Tragedien viser, at naturlig lov og positiv lov ikke altid er i overensstemmelse med hinanden, men at de bør være det. Hvis ikke der er overensstemmelse, følger tragedie med uomgængelig nødvendighed.

Luther giver et eksempel på overensstemmelse mellem positiv og naturlig lov. Han opfatter Moselovens ti bud som en positiv lov. De er det jødiske folks lov, formuleret af et bestemt folk på et bestemt tidspunkt i historien. Men samtidig mener han, at de ti bud er så godt og alment formuleret, at de kommer tæt på at indfange noget væsentligt ved den naturlige lov.

Naturlig kærlighed udtrykker meget bedre, hvad begrebet om naturlig lov vil udtrykke, end begrebet naturlig lov gør. Det er kærligheden, der lærer, hvad loven skal sige, og ikke en lov. Luther kalder da også den naturlige lov kærlighedens lov. Det er Antigones kærlighed til broderen, en naturlig kærlighed, der får hende til at begrave ham, ikke en lov. Begrebet om en naturlig lov er i moderne filosofi blevet kritiseret for at være en metafysisk konstruktion. Denne kritik er meget vanskeligere at rette imod naturlig kærlighed, da den er noget, alle mennesker konkret erfarer. Også derfor er talen om naturlig kærlighed at foretrække fremfor begrebet om en naturlig lov. Etikken er begrundet i uomgængelige praktiske erfaringer og ikke i teoretiske konstruktioner.

Man kan undre sig over, hvordan man i den grad kan overse den naturlige kærlighed, som det sker i dag. Jeg mener, det skyldes, at vi i dag er behersket af en bestemt forestilling, nemlig den, at alt er skabt af samfundet, og derfor

er etikken også et rent samfundsskabt fænomen. Ser man etikken ud fra den forudfattede mening, må man nødvendigvis overse den naturlige kærligheds betydning, da den ikke er samfundsskabt. Det er ikke samfundet, der kvalificerer den naturlige kærlighed etisk som noget godt. Den er i sig selv kvalificeret som noget godt. Det udtryk, den får, er formet af samfundet, men det er usandsynligt, at den etiske kvalificering af den som noget godt, skyldes samfundet. Man kan spørge, hvad den så skyldes? Etikken rejser dermed et metafysisk spørgsmål, som ikke kan besvares.

Etikken er en kæmpe udfordring for den moderne ideologi, fordi den modsiges af etikkens metafysiske perspektiv. Det er derfor vigtigt for ideologien at vise, at etik er en rent menneskelig konstruktion. Etik og moral er principper og normer, mennesker har fundet på for at regulere samfundet og den enkeltes egoisme. Rettigheder er noget vi tilstår eller indrømmer hinanden. De har ingen eksistens forud for den gensidige forpligtelse. Principperne og normerne er i deres væsen vilkårlige, relative. De kunne lige så godt se anderledes ud; det viser de forskellige kulturers etik og moral. I denne forståelse af etikken og moralen forsvinder opmærksomheden fra den naturlige kærlighed. Man overser, at etikken og moralen kun er erstatninger for den naturlige kærlighed. Satte man ikke kikkerten for det blinde øje, men så, at etikken kun er et erstatningsfænomen, så ville det være vanskeligt at overse, at grundlaget for etikken ligger dybere end menneskets valg og beslutninger. Det er svært at se, hvordan man kan benægte etikkens metafysiske grundlag uden at benægte, hvad vi rent faktisk erfarer.

Det er naturligvis rigtigt, at etik og moral er menneskelige konstruktioner i den forstand, at etik og moral er formuleret af mennesker, men deraf kan man ikke slutte, at etikken er en fri konstruktion. Etiske principper er formuleringer, der prøver at leve op til et etisk krav, mennesker ikke selv har stillet. Man kan bruge formuleringerne af naturlovene som en analogi. Det er f.eks. Newton, der har formuleret loven for tyngdekraften , men det er ikke Newton, der har skabt verden sådan, at æblet falder fra træet ifølge en bestemt lovmæssighed. På samme måde er det f.eks. Kant, der har formuleret det kategoriske imperativ – *Handl således, at du altid tillige behandler menneskeheden, såvel i din egen person som i enhver andens person, som mål, al-*

drig blot som middel – men det er ikke Kant, der har skabt mennesket som et væsen, der er et formål i sig selv, som det udtrykkes i det kategoriske imperativ. Man kan overføre dette forhold på formuleringerne af menneskerettighederne. Verdenssamfundet påberåber sig med FN menneskerettighederne som grundlag for verdenssamfundet, men de er umulige at begrunde som menneskelige konstruktioner alene. *Kernen* i menneskerettighederne er, at ethvert menneske også altid er et formål i sig selv; det har en *ubetinget* betydning. Men mennesket kan ikke give sig selv en ubetinget betydning. Det har det på forhånd. Det, at det først bliver opdaget og formuleret på et bestemt tidspunkt i historien, f.eks. i menneskerettighedserklæringerne i Amerika i 1776, i Frankrig i 1789 og i 1948 af FN, betyder ikke, at det ikke hele tiden har været tilfældet. Loven for tyngdekraften bliver heller ikke først til, da Newton opdager den. Analogien er selvfølgelig ligesom alle andre analogier ikke dækkende, da etiske principper er mere afhængige af historien end naturlovene.

Man kan selvfølgelig godt sige, at vi har tildelt os selv ubetinget betydning i menneskerettighedserklæringerne, men det, der viser, at denne tildeling af betydning ikke er vilkårlig, er, at vi har intet valg. Vi kan ikke lade være med at tildele alle ubetinget betydning. Hvis vi vælger at sige, at en bestemt befolkningsgruppe ikke har ubetinget betydning, men må gøres til middel for andres formål, så vil dette valg falde for etikkens dom. Men viser tidligere tiders slavesamfund ikke, at dette valg er muligt? Nej, det viser kun, at det var muligt dengang. Det er ikke muligt i dag. Som den engelske premierminister Tony Blair bemærker ved 200-året for slaveriets ophævelse i 2006, så er det "svært at forestille sig, at hvad der nu ville være en forbrydelse mod menneskeheden tidligere var lovligt" (*Urban* 28.11.06). Det svarer til, at det tidligere var muligt at tilslutte sig en aristotelisk fysik. Det er efter den nyere tids naturvidenskabs frembrud umuligt.

Det er rigtigt, at et samfund ikke kan bestå uden moralske og etiske regler. Men man kan ikke slutte fra det faktum, at et samfund ikke kan bestå uden moralske og etiske regler, til at etik og moral er skabt af samfundet. Etikken stiller ikke kun krav om, at samfundet skal opretholdes; den stiller også krav om, at det skal bestå og opretholdes *på en bestemt måde*. Slavesamfund kan

sagtens bestå og opretholdes af love og regler, men det er etikken ikke tilfreds med. Man kan godt oprette et racistisk samfund med en rationel moralsk orden, der bygger på en racistisk etik, men et sådant samfund vil som sagt falde for etikkens dom. Etikken stiller krav om, at ingen må undertrykke andre, og at samfundet skal tage vare på alle, også de svage. Alle, også den syge og fattige og gamle etc., skal behandles som et formål i sig selv. Det krav har mennesket ikke selv fundet på. Det er et mysterium, hvorfor vi skal være gode. Hvorfor oplever vi, at vi bør være gode? Det behøvede ikke være sådan. Hvorfor kan det plage os, at vi er ligeglade med andre, selv om vi giver os selv mange grunde for, at vi med fuld ret kan være ligeglade? Det er umuligt at begrunde. Hvor ved vi så fra, at ingen er ligegyldige for os? Det ved vi fra den naturlige kærlighed. Den naturlige kærlighed fortæller os, at ethvert menneske har en ubetinget værdi, og den skal vi tage vare på hos ethvert menneske, også den svage og den i samfundets øjne ubetydelige.

Etikken er ikke demokratisk i den forstand, at den afgøres ved en flertalsafstemning. Noget bliver ikke etisk rigtigt af, at de fleste går ind for det. Etikken er derimod grundlaget for demokratiet i den forstand, at demokratiet forudsætter, at alle er lige, hvilket er en idé, der stammer fra etikken. Det er ikke rigtigt, at der ikke er noget, der står over Folketinget, som man kan høre politikere sige. Det gør etikken, og det gør den som et offentligt anliggende, ikke kun som en privatsag. Alle de love og konventioner, vi vedtager, står under etikkens dom. Det er ikke samfundet, der skaber etikken; det er omvendt.

Det, at etikken har et metafysisk perspektiv, betyder ikke, at etikken er begrundet i religionen. Forholdet mellem etik og religion er, at erfaringen af det etiske krav er *åben* for en religiøs fortolkning. Det vil sige, at den religiøse fortolkning er en mulighed, men ikke en nødvendighed. Man kan lade det metafysiske spørgsmål, etikken rejser, stå åbent. Religionen fortolker erfaringen af etikken som et møde med et krav, vi ikke selv har stillet, som en erfaring af et møde med det guddommelige. Denne religiøse fortolkning af etikken er ikke en påstand om, at etikken er begrundet i en religion, i kristendommen eller islam etc. Det er snarere religionen, der er begrundet i den etiske erfaring. Det vil også sige, at det ikke er religionen, der foreskriver

etikken. Alle religiøse normer og love og forslag til løsninger af etiske konflikter og dilemmaer står under etikkens dom, lige så vel som alle andre normer og love og konventioner. Religiøse normer og bud kan ikke gøre krav på en speciel autoritet i forhold til etikken. Hvis de har autoritet er det ikke i kraft af, at de er religiøse, men i kraft af, at de er etiske. Konkrete religiøse bud og normer står ikke over etikken; det er omvendt.

Bogen er bygget op på den måde, at først påvises det, hvordan etikken er funderet i den naturlige kærlighed. Med inspiration fra K.E. Løgstrups analyser af etikken fremhæves det, at etiske teorier forudsætter det etisk uproblematiske liv. Alle etiske teorier forsøger at besvare spørgsmålet: Hvad er det gode liv, eller hvad er den gode handling? Men det spørgsmål forudsætter, at det er blevet et problem, hvad der er den gode handling. Normalt er det ikke et problem. Det bliver først et problem, hvis vi står over for konflikter, fristelser eller dilemmaer. Etikken er ikke funderet i etiske teorier, der aldrig kan besvare spørgsmålet om, hvorfor vi skal antage dem. Etikken er begrundet i den etisk uproblematiske handling, og det vil sige den handling, der er båret af naturlig kærlighed. Etiske teorier har en sekundær status i forhold til den naturlige kærlighed.

Dernæst argumenteres der for, at naturlig kærlighed er et universelt fænomen. Gennem en kritik af Søren Kierkegaards skelnen mellem naturlig kærlighed og kristen næstekærlighed påvises det, at der findes grundlæggende kun én slags kærlighed, og det er den spontane, naturlige. Prøver man at skelne mellem to slags kærlighed, viser det sig, at den ene slags ikke er kærlighed, men noget andet, f.eks. pligt. Det viser, at naturlig kærlighed er et universelt fænomen, og det krav om kærlighed, som fravær af kærlighed rejser, er derfor også universelt. Etikken er universel.

Videre argumenteres der for, at uenigheder om, hvad det er etisk rigtigt at gøre, er uenighed om, hvordan man skal løse et etisk problem. Det er ikke en uenighed om etikken som sådan. Den aktuelle bioetiske diskussion lider under den forestilling, at man skal grundlægge etikken forfra og ikke blot give et bud på, hvordan man skal løse et konkret bioetisk problem. Man forsøger at løse et konkret etisk problem ved at formulere nye etiske principper.

Det fører til en tvivlsom etik. Nytteetiske overvejelser er specielt relevante, når vi står over for bioetiske problemer. Ingen undgår at skulle anvende nytteetiske afvejninger, når man skal prøve at løse et etisk dilemma. Men det betyder ikke, at etikken er begrundet i nytteetiske teorier. Etikken er ubetinget, mens vore nytteetiske løsninger på etiske problemer er betingede. Det er vigtigt at fastholde, at etikken er ubetinget, ellers risikerer man, at etikken bliver tillempet vores bekvemmelighed og kynisme. Det er os, der skal indrette os efter etikken, og ikke etikken, der skal indrettes efter os.

Til sidst sættes der spørgsmålstegn ved, om et darwinistisk natursyn er foreneligt med etikken. Ifølge et darwinistisk natursyn er alle organismer et resultat af naturlig udvælgelse, der virker på en tilfældig variation. Alle naturens dannelser er således et resultat af en bevidstløs mekanik og tilfældigheder. Det udelukker, at naturens planter og dyr og mennesker kan have værdi i sig selv. Vores praktiske omgang med planter og dyr og mennesker fortæller os imidlertid, at planter og dyr og mennesker har værdi i sig selv. Det viser sig ved, at de selv sætter en grænse for, hvordan man må behandle dem. Vi har en klar praktisk erfaring af, at vi ikke må ødelægge dem for sjov. Skal der være overensstemmelse mellem vores teoretiske anskuelse af naturen og vores praktiske omgang med den – og det skal der; alt andet er i længden uholdbart – må vi se på naturen på en ny måde. Dette andet syn på naturen kunne være, at vi ser naturen som udtryk for en bevidsthed. Er naturen udtryk for en bevidsthed, er der mulighed for en overensstemmelse mellem teori og praksis, da en bevidsthed har mulighed for at lægge en betydning ind i dens frembringelser. Dette natursyn bygger på en fænomenologisk beskrivelse af naturen. Det skal ikke erstatte naturvidenskabelige teorier om naturen. Naturvidenskabelige teorier ses i dette natursyns perspektiv som reduktive beskrivelser af naturens fænomener. Konklusionen er, at etikken hænger uløseligt sammen med et metafysisk natursyn.

2. Naturlig kærlighed og etik

K.E. Løgstrups bidrag til den etiske refleksion

Etikkens grundspørgsmål

Etiske teorier stiller spørgsmålet: Hvad er det gode? Hvad er det gode liv? Hvad er den gode handling? Traditionelt gives der to forskellige slags svar på det spørgsmål. Der er de teleologiske (af græsk: *telos* = mål, formål) teorier, der hævder, at den gode handling er den handling, der udelukkende er bestemt af, hvilke konsekvenser, handlingen har, og der er de deontologiske (af græsk: *deon* = pligt, skyldighed) teorier, der hævder, at den gode handling udelukkende er bestemt af, hvad der er motivet for handlingen. Immanuel Kants (1724-1804) pligt-etik er det klassiske eksempel på en deontologisk teori om etikken, og Aristoteles' (384-322 f.v.t.) dydsetik og John Stuart Mills (1806-73) nytteetik er klassiske eksempler på teleologiske teorier.

Pligtetik hævder, at den gode handling udelukkende er bestemt af det motiv, der ligger bag handlingen, og ikke af handlingens konsekvens. En handling er god, hvis den udføres af pligt og ikke af tilbøjelighed, hævder Kant. Den er udført af pligt, hvis den er udført i overensstemmelse med det såkaldt kategoriske imperativ, der siger, at vi altid skal handle sådan, at vi kan ville, at vores handlingsprincip kan blive almen lov, eller at vi skal handle sådan, at vi altid behandler et menneske som mål i sig selv og aldrig kun som middel. Nytteetik hævder, at det er konsekvensen af handlingen, der er afgørende for, om handlingen er moralsk rigtig eller ej. I sin klassiske udformning hævder den, at det er maksimeringen af summen af lykke, mest mulig lykke til flest mulige, der bestemmer, om en handling er moralsk rigtig eller ej. I moderne udformning hævder den, at det er den størst mulige imødekommelse af individernes præferencer, der er afgørende for, om handlingen er